

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriiialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2018 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, HORIA CIUGUDEAN, O depunere rituală aparținând culturii Petrești descoperită la Uioara de jos <i>A ritual deposition assigned to the Petrești culture found at Uioara de jos</i>	9
MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia- „Lumea Nouă” (jud. Alba) (I) <i>Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia - Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (I)</i>	23
CRISTIAN IOAN POPA, Through the darkness of prehistory. The pyxis or the Coțofeni oil lamp from Gheja <i>Prin întunericul preistoriei. Pyxida sau candela Coțofeni de la Gheja</i>	57
CAROL KACSÓ, Așezarea din epoca bronzului de la Oarța de Sus – Dealul Stremțului <i>Die Bronzezeitliche Siedlung von Oarța de Sus – Dealul Stremțului</i>	67
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un colier din aur cu pandantive și o pereche de cercei, din aur, din situl cetății dacice de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba) <i>A golden necklace with pendants and a pair of golden earrings From Dacian fortress Căpâlna (Săsciori village, Alba county)</i>	87
RADU CIOBANU, Pictorul roman la lucru – detalii tehnice și câteva probleme de iconografie ale picturii antice de șevalet <i>Le peintre romain au travail – details techniques et quelques problemes sur l’iconographie de la peinture antique de chevalet</i>	125
CĂTĂLIN PAVEL, The only Icarus statuette from Dacia: a military appropriation of the Icarus myth? <i>Singura statueta a lui Icar din Dacia: mitul lui Icar în mediul militar?</i>	155
FLORIN CIULAVU, MIHAELA BLEOANCĂ, Contribuții la studiul	

	sectorului sudic al canabelor romane de la Apulum / <i>Municipium Septimium Apulense</i> . Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia, str. Izvorului, nr. 5 <i>Contributions to the study of the southern sector of Roman canabae from Apulum / Municipium Septimium Apulense. Preliminary report on preventive archaeological research from Alba Iulia, str. Izvorului, no. 5</i>	171
MIHAELA BLEOANCĂ,	Instrumente medicale descoperite recent la Apulum <i>Medical instruments recently discovered at Apulum</i>	219
ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU MAXIM OARGĂ,	O nouă cercetare în necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor-„, Podei“ <i>A new research in the Roman necropolis from Apulum, Dealul Furcilor - „, Podei“</i>	229
DAN ANGHIEL, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU,	O stelă funerară descoperită la Ighiu, jud. Alba <i>A funerary stela discovered at Ighiu, Alba county</i>	251
AUREL DRAGOTĂ, MIHAI BLĂJAN,	The military entourage of Gyula as shown by the burial place in Alba Iulia – <i>Izvorul Împăratului</i> (10 th -11 th century) <i>Anturajul militar al lui Gyula ilustrat de cimitirul de la Alba Iulia – Izvorul Împăratului (sec. X-XI)</i>	259
AUREL DRAGOTĂ, VALENTIN DELEANU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANCA MATIȘ, MIHAI BLĂJAN,	Tipologia inventarului din cimitirul de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> (sec. X-XI) <i>The categorization of the funeral artefacts from Alba Iulia – Izvorul Împăratului cemetery site</i>	325
MONICA-ELENA POPESCU,	Considerații privind un pandantiv bizantin de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> <i>Observations about a Byzantine pendant from Alba Iulia - Emperor's Spring</i>	353
LAURA MAGDAN, AUREL DRAGOTĂ,	Cercetările arheologice de la Alba Iulia - <i>Canton C.F.R. (1961-1962)</i> <i>Archaeological excavations from Alba Iulia - Canton C.F.R (1961-1962)</i>	361
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, BOGDAN PÂCLIȘAN,	Alba Iulia și invaziile turco-tătare din anii 1658 și 1661, reflectate prin descoperiri arheologice recente <i>Alba Iulia and the Turkish-Tartar invasions from 1658 and 1661, reflected by recent archaeological discoveries</i>	379

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

- SORIN ȘERBAN, Reconstituirea unei cupe din perioada romană
Restoring a bowl of the Roman period 391

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

- SABIN ADRIAN LUCA, Cosmin Ioan Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, Bibliotheca Brukenthal XLIV, Sibiu, 2009, Editura ALTIP, ISBN 978-973-117-250-7 397
- CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Ion Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Tg. Jiu, Ed. Măiastra, 2016, 280 pagini, 83 figuri, 5 hărți 417
- RADU OTA, Mihai Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, Mediaș, Iași, Editura Studis, 2016, 232 pagini, 23 figuri color 421
- FLORIN CIULAVU, Carmen Maria Petolescu, *Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică*. Ediție îngrijită de Constantin C. Petolescu și Ștefan Vasiliță, București, Editura Academiei Române, 2017, 364 p 425
- RADU CIOBANU, P. Wilkinson, *Pompeii – An Archaeological Guide*, London, New York, 2017, 240 pag., 32 planșe color, 60 fig. alb negru 427
- RADU OTA, Iosif Vasile Ferencz, *Muzeul din Deva. Arc peste timp*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, 166 pagini 429
- RADU OTA, Horațiu Groza, *Muzeul de Istorie din Turda (1943-2013)*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, 137 pagini, 103 imagini alb-negru și color 433
- Lista autorilor 437

Ion Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Tg. Jiu, Ed. Măiastra, 2016, 280 pagini, 83 figuri, 5 hărți.

Cristinel FÂNTÂNEANU,
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Tema aleasă de colegul Ion Tuțulescu pentru această apariție editorială este una de maxim interes pentru cei care studiază preistoria, atât de la sud de Carpați, dar și pentru sud-vestul și sudul Transilvaniei, cunoscute fiind legăturile dintre cele două regiuni. Fost doctorand al prof. univ. Cristian Schuster, Ion Tuțulescu este, încă din anul 2007, arheolog în cadrul Muzeului Județean

Vâlcea. Munca sa s-a concretizat prin numeroase studii și articole de specialitate, dar și printr-o teză de doctorat, din care o parte se constituie în lucrarea ce face obiectul recenzării.

Structura cărții este una clasică pentru o lucrare de arheologie preistorică: Cuvânt înainte, Argument, șase capitole (Mediul geografic, Aspecte ale microclimatului și tipul de economie, Istoricul cercetărilor, Catalogul descoperirilor din perioada de tranziție spre epoca bronzului, Orizonturi culturale și Spațiul cultural și cronologic), un rezumat în limba engleză, Abrevieri, Bibliografie și Lista ilustrațiilor.

După *Cuvânt înainte*, semnat de profesorul Cristian Schuster, cel care, așa cum aminteam mai sus, i-a fost conducător științific al tezei de doctorat, urmează *Argumentul*, prin care autorul își justifică demersul prin importanța temei alese și necesitatea tratării acesteia într-un mod unitar, sintetic. Tot aici, așa cum era firesc, autorul aduce mulțumiri celor care, de-a lungul timpului, l-au ajutat în concretizarea acestui volum.

Primul capitol, *Mediul geografic*, prezintă formele de relief, rețeaua hidrografică, clima, vegetația și solurile arealului supus atenției cercetătorului. Mult mai interesant și mai util ni se pare însă capitolul al II-lea, *Aspecte ale microclimatului și tipul de economie*. Spunem acest lucru deoarece ni se prezintă condițiile climatologice din perioada supusă atenției, dar și tipurile de economie practicate de comunitățile acelor vremuri. Evident, volumul de informații nu este același, mai mult, el este total dezechilibrat. Astfel, datele cu privire la cultura Cernavodă III sunt mult mai lacunare decât cele despre cultura Coțofeni, fără a fi în vreun fel vina autorului. Pentru aceste din urmă comunități,

autorul folosește foarte bine datele de arheozoologie, în principal, pentru a-și forma o opinie despre tipul de economie practicat. Un alt subiect tratat aici este cel al sării și al exploatării ei. Autorul consideră că exploatarea sării s-a făcut atât prin brichetaj, dar și prin spargerea bulgărilor de sare cu ajutorul topoarelor-ciocan de minerit. Cu privire la brichetaj, avem anumite rezerve în ceea ce privește practicarea acestui procedeu, deoarece nu ni se comunică (nu știm, de fapt, dacă s-a realizat) o statistică din care să reiasă procentajul acelor "vase de brichetaj" care să fi fost arse secundar. În plus, procedeul era destul de anevoios (în sensul că necesita mult timp etc.) și ar fi fost oarecum illogic într-o zonă unde mai ușor se putea exploata prin acei bulgări de sare.

Alte ocupații atestate, în afara creșterii animalelor și exploatării sării, sunt pescuitul, metalurgia cuprului, torsul, țesutul, producția de unelte litice, de corn și os și, eventual, creșterea păsărilor (?).

Capitolul III, *Istoricul cercetărilor*, este un excurs bine documentat și complet al demersurilor întreprinse de-a lungul timpului de diferiți cercetători privind cele două manifestări culturale (Cernavodă III și Coțofeni), dar și un stadiu actual al acestora. O singură remarcă am avea aici de făcut: într-unul din paragrafele care se referă la ritul și ritualul funerar, mai precis la mormintele de la Buicești, nu ne este clar dacă autorul face referire la cultura Coțofeni sau la cea precedentă ei, deoarece afirmă că "după opinia lui Petre Roman ar fi ulterioare civilizației noastre, scheletele descoperite fiind găsite la baza nivelului Coțofeni" (p. 48).

Catalogul descoperirilor din perioada de tranziție spre epoca bronzului constituie capitolul IV al volumului recenzat, și cuprinde toate punctele cunoscute cu descoperiri Cernavodă III și Coțofeni din arealul Olteniei deluroase și montane. Fișa fiecărui punct cuprinde, pentru o mai bună și mai exactă prezentare a descoperirilor arheologice, următoarele criterii: a. Localizare; b. Toponimicul; c. Forma de relief; d. Caracterul descoperirilor; e. Descrierea descoperirilor și scurt istoric al cercetărilor; f. Bibliografie. Considerăm că toate acestea duc la o cunoaștere cât mai exhaustivă și la o sistematizare binevenită a informațiilor deținute până în prezent. Ca observație, în catalog sunt însă cuprinse și puncte din localități din afara arealului studiat (ex. Ostrovul Șimian, Ostrovul Corbului – puncte care se află pe Dunăre, în nici un caz în zona deluroasă sau montană a Olteniei).

Capitolul V, *Orizonturi culturale*, ne prezintă conținutul fiecărei manifestări supuse atenției și care, în opinia autorului, formează perioada de tranziție spre epoca bronzului. Astfel, capitolul este împărțit în două subcapitole, cultura Cernavodă III, respectiv cultura Coțofeni. La fel ca și pentru alte aspecte, volumul de informații este disproporționat, datele despre cultura Cernavodă III fiind mult mai puține decât cele despre cultura Coțofeni. Sunt prezentate pe rând, pentru fiecare manifestare culturală, așezările (cu construcțiile și

complexele aferente) și materialul arheologic (unelte și arme, podoabe, ceramica, plastica). În opinia noastră, în prezentarea celui din urmă ar fi trebuit început cu prezentarea ceramicii, categoria cea mai bogată dintre toate vestigiile arheologice. În plus, pentru cultura Coțofeni sunt prezentate și necropolele cu ritul și ritualul funerar. Nu înțelegem însă cum ”singurul complex funerar cercetat pentru zona deluroasă și montană a Olteniei se află pe Dunăre la Ostrovul Șimian.” (p. 114). Afirmatia este reluată și ulterior, într-o altă formă, lucru cu care, evident, nu suntem de acord decât, eventual, ca exemplificare a ceea ce ar putea constitui ritul și ritualul funerar al culturii Coțofeni. O afirmație identică, reluată apoi, face autorul și despre mormintele de la Ostrovul Corbului. În general însă, informațiile cuprinse în acest capitol și felul în care ele au fost sistematizate, conduc spre un parcurs ușor și inteligibil pentru cititor, datele fiind ușor de găsit, clare și concise.

Spațiul cultural și cronologic constituie capitolul VI (ultimul) al lucrării și este, la rândul său, împărțit în două subcapitole: 1. Discuții cu privire la evoluția culturală în zona montană și deluroasă a Olteniei și 2. Perioada de tranziție spre epoca bronzului din zona deluroasă și montană a Olteniei în context sud-est european.

În primul subcapitol arheologul vâlcean prezintă succesiunea culturilor, mișcările de populație și/sau stiluri ceramice etc. ce au avut loc în spațiul supus atenției începând cu cultura Sălcuța și până la apariția culturii Cernavodă III. Este, de fapt, mai mult un stadiu actual al cercetărilor și opiniilor diverșilor cercetători, lucru deosebit de util totuși pentru înțelegerea fondului pe care ulterior s-au dezvoltat culturile perioadei de tranziție spre epoca bronzului, Cernavodă III și Coțofeni.

Cel de-al doilea subcapitol debutează cu o scurtă reluare sau recapitulare a celor expuse în subcapitolul precedent, probabil pentru a pune mai bine în evidență problemele de cronologie relativă ale fenomenelor în discuție. Se dezbate mai apoi locul descoperirilor Cernavodă III din regiunea studiată în cadrul marelui complex cultural Cernavodă III - Boleraz, precum și relațiile acestuia cu manifestări contemporane învecinate. Același lucru îl încearcă autorul (și în mare parte reușește) pentru cultura Coțofeni. Sunt urmărite astfel relațiile cronologice (și nu numai) ale acesteia cu culturile Baden, Kostolac, Vucedol, grupul cultural Orlea - Sadovec etc. Concluzia cercetătorului vâlcean este una oarecum surprinzătoare: pe baza anumitor interferențe cu culturile Glina și Iamnaia se face afirmația cum că primele două faze ale culturii Coțofeni aparțin perioadei de tranziție, în timp ce cea de-a treia trece pragul epocii bronzului. Nu ne este deloc clar dacă întreaga fază a III-a trece acest prag (și deci ar aparține epocii bronzului) sau doar ultima ei subfază (IIIc). Argumentele, în opinia autorului, ar fi o mobilitate a grupurilor Coțofeni într-un anumit spațiu bine stabilit (?), fără să fie vorba de o creștere demografică (?) și de ordin

spiritual – preluarea tumulului ca monument funerar din mediul Iamnaia (deși autorul recunoaște că acest lucru s-a făcut ”la o scară foarte mică” - nota 696). Considerăm că simplul fapt al contemporaneității cu anumite manifestări culturale care aparțin epocii bronzului (cultura Glina) nu face ca faza Coțofeni III să fie și ea o manifestare a acestei perioade. Schimbările care au loc în această fază a III-a Coțofeni nu sunt atât de semnificative și deci nu justifică această încadrare.

Datele de cronologie absolută, preluate de la diverși autori pentru areale învecinate și bine folosite de arheologul vâlcean pentru datarea descoperirilor din zona studiată de el, completează acest capitol care fixează rolul și locul celor două manifestări culturale în context mai larg, european.

Un rezumat în limba engleză, abrevieri bibliografice, bibliografie, lista ilustrațiilor, precum și un număr de 83 de figuri și 5 hărți întregesc acest volum.

Am considerat că nu este aici locul în care să fie discutat termenul de ”perioadă de tranziție spre epoca bronzului” (cu care mulți cercetători nu sunt de acord) folosit în titlul și în conținutul lucrării. Indiferent cum dorim să o numim – ”tranziție”, ”eneolitic final”, ”Bronz Timpuriu” etc.) perioada cuprinsă între sfârșitul culturilor eneolitice ”clasice” (spre exemplu, cultura Sălcuța) și primele manifestări ale epocii bronzului este una de maximă importanță, deoarece se constituie în fondul pe care se vor dezvolta mai apoi splendide civilizații ale epocii metalelor.

În concluzie, putem spune că lucrarea colegului Ion Tuțulescu, în ciuda unor mici scăpări menționate de noi aici, este una deosebit de utilă pentru cercetătorii preistoriei, atât de la sud, dar și de la nord de Carpați. Ea se constituie într-un bun instrument de lucru, punând în lumină o zonă și o perioadă mai puțin cunoscute și cercetate. Sperăm că cercetările în arealul studiat vor lua o mai mare amploare (mai ales în ceea ce privește cultura Cernavodă III) pentru a lămuri într-o cât mai mare măsură problematica acestei epoci frământate, dar de o mare importanță pentru preistoria zonei.